

**CONSTANTIN
CUBLEȘAN**

**ÎNCEPUTURILE
ROMANULUI
ROMÂNESC**

STUDIU

Editura Emia

I. ORIZONTURI

FORME DE EXPRESIE NOUĂ

(N. Iorga)

Fără a se ocupa în mod special de începuturile romanului românesc, Nicolae Iorga oferă câteva jalonări ce trebuiesc reținute pentru atmosfera creată în epoca începutului de secol al XIX-lea la noi, favorabile apariției și dezvoltării acestei specii în literatura română. În capitolul **Literatura din Principatul Munten (1848–1853)**, din **Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea**, vol. 3¹, el ne atrage atenția că „spre cel mai mare folos al literaturii care căuta forme de expresie nouă și se îndrepta pe drumuri încă neumblate”, o importanță

¹ N. Iorga, **Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea**, de la 1821 înainte. În legătură cu dezvoltarea culturală a neamului. Ediție și note de Rodica Rotaru. Prefață de Ion Rotaru. Editura Minerva, București, 1983, p. 114-115. Ediția o reproduce pe cea princeps: Vol. 1, București, 1907, vol. II, București, 1908 și vol. III, Vălenii de Munte, 1909

aparte au avut traduceri din literatura străină, abundente mai ales „după franțuzește”, care, deși se făceau „într-o românească neîngrijită, nici veche, nici nouă”, căutau a satisface dorința românilor de a *ceti*, cu atât mai mult cu cât încă apăreau prea puține ziare, și acelea răsfoite mai ales la „cluburile mixte”. Librarul Ioanid, bunăoară, din București, ceruse sprijin Domnitorului, la 1856, pentru întreținerea bibliotecii sale, în care se vor afla încercări de transpunere în limba română a unor opere dintre cele mai felurite, de la poezie la teatru și proză, aparținând unor autori din epoci mai vechi sau mai noi. Nicolae Iorga numește astfel câțiva traducători ce s-au ilustrat atunci prin încercări deosebite: Pâcleanu, de pildă, traduce în proză **Gerusalemme liberata**, a lui T. Tasso, pe care încercase a-l reda în versuri Eliade; Al. Pelimon – „un poligraf cu totul lipsit de îndreptare și de talent, care mai dă și alte romane”, după cum îl sancționează istoricul literar – traduce **Logodnica mănăstirii** de George Sand, iar Anton Rahtivanu, **Leone și Leoni** al aceleiași. V. Boerescu traduce **Soldatul orfan** iar I. Papazoglu dă „patru moralicești cuvinte” ale lui Marmontel. Lui Al. Iorgulescu i se datorează traducerea **Manuscrisului din Santa Elena** al lui Napoleon, în vreme ce Grigore Lipoianu traduce **Marchiza de Ganges** de Al. Dumas. I. D. Negulici îl tâlmăcește pe **Gulliver**, Gh. Popovici traduce **Orfanul din Alpi** iar Șt. Andronic **Secretarul intim** de Doamna Sand. Din Florian traduce Bobescu (**Bunul menagiu**), Aricescu face versiunea

românească a lui Octav și **Călătorie împrejurul camerei mele** de Xavier de Maistre. Foarte harnic este Gh. Baronzi, traducând **Lucreția Borgia** de Felice Romani, **Jidovul răătăcitor** de Sue, **Contele de Monte-Cristo** al lui Al. Duma etc. Acestea se vindeau, spune N. Iorga, pe la 1856, în București, la *Librăria Nouă Soces și Compania*, aflată „lângă casele lui Baron Meitan, pe str. Mogoșoaii”, citând din anunțul făcut în paginile *Vestitorul*-ui (nr. 80–81, din 1856), iar în provincie, la Craiova (librăriile *Chițu și Costinescu* și *Alexe și fiul*), la Râmnicu-Vâlcea (librăria *Anastase Boicescu*) ș.a. Se observă, zice istoricul literar, că „nu mai întâlnim nici o alegere a operelor ce se traduc”, literatura franceză fiind în general o preferință, în special „cea mai nouă, supusă capriciilor modei”. Cele mai multe sunt „cărți trecătoare” pe care „moda romantică sentimentală ori «socială» le chemase la viață, și care erau să piară odată cu dânsa”.

În Moldova situația e oarecum diferită, în sensul că aici traducerile sunt mai puține – lipsea un editor ca Ioanid – în schimb publicul „obișnuia, la Iași, a ceti în originalul francez”. În presa de aici – cenzor din 1851 era Asachi – apar traduceri de o mai bună calitate, așa de pildă, în *Săptămâna* (noul titlu al *Foaiei sătești a principatului Moldaviei*), C. Negruzzi, în 1851, „aproape un an” dă „multe prelucrări din franțuzește, de cuprins moral și economic, într-o limbă foarte frumoasă, așa încât și astăzi ele trebuie să facă parte din orice carte de citire

pentru școli sau pentru popor”². Un adevărat eveniment îl constituie însă apariția în tălmăcire românească a romanului d-nei Beecher Stowe, **Coliba lui Moș Toma**, de Teodor Codrescu (în două volume, Iași, 1853), cu o prefață de M. Kogălniceanu „despre robie”, traducere ce se distinge prin „îngrijirea stilului”, dând un bun exemplu de „protestare împotriva robiei”.

Mai pe larg discută însă romanul lui Alecu Cantacuzino, **Serile de toamnă la țară**, apărut în foiletonul revistei *România literară*³, doar primul capitol, și dacă apariția revistei nu s-ar fi întrerupt în decembrie 1855, „poate că am fi avut și urmarea, a cărei lipsă n-o putem regreta destul”. E singura creație literară a fiului lui Alexandru Cantacuzino, „acela care a întovărășit pe reprezentatul francez De Talleyrand în drumul său către Iași”. Era un om de vastă cultură, parvenit din rândul boierimii, „călduros sprijinitor al Unirii”. În aceeași revistă publicase și Mihail Kogălniceanu fragmente din romanul său **Tainele inimii** și mai apoi V. Alexandrescu (Urechiă), **Logofătul Baptiste Veleli**, inspirat din nuvelele istorice ale lui C. Negruzzi, fără să aibă însă „scurtimea lor plină de viață și dramatismul lor”.

Romanul lui Alecu Cantacuzino, atâta cât s-a publicat, spune N. Iorga, este de o foarte bună calitate

² Ibidem, p. 127 - 129

³ *România literară*, Iași, 1855, nrle:12, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 26, 27, 41, 43, 44 și 45

literară, probând „încercarea de a zugrăvi într-un roman, de proporții foarte întinse, viața țerănească de la sfârșitul veacului al XVIII-lea, prin părțile Covurluiului, precum și Iașii din vremea lui Alexandru Vodă Moruzi”. Nicolae Iorga apreciază mult înfruntarea, din debutul scrierii, dintre „boierul de modă nouă care crede în progres și feliicită țara lui că și-a schimbat înfățișarea îmbrăcând veșmântul apusean” și șătrarul bătrân ce slujește cu credință la moșie, pledant neclintit „cu aceeași evlavie față de însușirile gospodărești și morale ale timpului său”, constatând că nici unul dintre ei „nu pot birui acest schimb de vederi”. Dar, *convorbirea* aceasta dă prilej autorului pentru a povesti întâmplări de demult, prin gura șătrarului, evocând „toată vechea viață patriarhală a unui ținut de răzeși cari – «și-amestecă sângele» din sat în sat, înviet într-un frumos stil simplu”⁴. Sunt remarcate comparațiile originale, notele de *gingașe simțire*, scenele istorice care întrec „chiar cele mai din urmă încercări de acest gen”.

Abordând romanul lui D. Bolintineanu, **Manoil**⁵, Nicolae Iorga vorbește mai pe larg despre „rostul și condițiunile romanului nostru la începuturile lui”. Istoricul literar face o privire panoramică asupra epocii⁶, constatând că „intrând în legătură de atârnare cu literatura Apusului – ceea ce

⁴ N. Iorga, op. cit., p. 194 - 197

⁵ Se tipărește tot în foiletonul revistei *România literară*, în 1855, începând cu numărul din 16 iulie.

⁶ Ibidem, p. 194 - 197

înseamnă, aproape exclusiv, cu literatura franceză –, cei dintâi scriitori moderni ai noștri se inspiră la început din noua poezie romantică“ – aceștia și-au avut aici „ucenicii și imitatorii” unor Lamartine, Musset, Beranger („cântărețul cam grosolan al mulțămirii de sine burgheze”), dar mai pe urmă *se încearcă* prozatorii cu „bucăți fantastice”, pentru ca „de la un timp «genul de modă»” să se schimbe în Franța și, *încetul pe încetul*, „era muncii celei nouă” să exerseze o înrăurire și asupra „împrejurărilor”, burghezia trecând la „rostul romanelor”, mai întâi cel „de dragoste” al d-nei Sand, apoi „romanul social al lui Eugene Sue” își află *urmașii* „cu alte forme și formule, dar cu același temei de viață a deosebitelor clase”. Astfel, Răsăritul *lua urma* Occidentului. După 1830 „multe lucruri se schimbă la noi”, scriitorul român „în mare parte încă «dascăl», «logofăt», om de casă, cirac și ciocoi”, resimte *duhul cel nou* și întrupează în forma literară a romanului, „așa de cuprinzătoare, de îndrăzneță, de războinică, a romanului social”, dihonă ce împărțea oamenii între *aristocrați și apărători ai libertății*, în „fanarioți” și „europeni” ce „nu-și mai puteau întinde mâna”. **Manoil** este tipic pentru aceste frământări, ilustrând „o înseilătură de intrigă ușoară, ca un fir subțire învârtit de stă să se rupă, dar care totuși nu se rupe, spre mirarea celor ce văd meșteșugul; o împroșcare a ochilor nedepriși ai publicului cu efecte de foc roșu, vânăț, alb, care strămută în altă lume”. **Manoil** e, totuși, „cel dintâi mare roman românesc”, ce propune

un erou romantic („oriunde calitatea de erou îi este scut și pavăză“), dar și o critică, o satiră socială, aflată în „paginile cele mai bune și mai trainice” ale sale. Bolintineanu arată *desprețul* pentru tinerii ce-și pierd vremea în „zgomotul vieții petrecerilor neghioabe”, schițând „semnele vremii nouă” în episoadele ce arată „putreziciune” societății vechi, dezvăluind și viața de umilințe a țăranului etc., totul memorabil, în ciuda limbajului de „papagalism ușuratec al romanului de împrumut”.

E o epocă în care scriitorii cată a cânta „cântecele nouă ale Europei”, în acordurile cărora începe a se cristaliza noua specie literară a romanului, la noi.

ÎNCEPUTURILE ROMANULUI (Teodor Vârgolici)

Primul și cel mai cuprinzător studiu asupra începuturilor romanului românesc i se datorează lui Teodor Vârgolici și datează din 1956⁷. E o analiză amplă și foarte aplicată a primelor încercări românești de la noi, de pe la mijlocul secolului al XIX-lea, majoritatea uitate azi, practic necunoscute, dar care își au rolul și locul lor de necontestat în istoria literelor

⁷ Teodor Vârgolici, **Începuturile romanului românesc**. Societatea de Științe Istorice și Filologice din R.P.R., București, 1956. O a doua ediție se rerealizează în 1963, sub același titlu, la Editura Pentru Literatură, București. Colecția: Mica bibliotecă critică.

românești și, preluând o inițiativă mai veche, a lui Nicolae Iorga, care într-o conferință academică atrăgea atenția asupra contribuției lui I. M. Bujoreanu la fixarea unei specii în conștiința publicului de la noi din acea epocă⁸, Teodor Vârgolici parcurge cu atenție „paginile ziarelor și revistelor din acea vreme, migălind dantelatele slove ale alfabetului cirilic sau ale celui de tranziție” pentru a scoate la lumină „scrieri uitate de oameni și de vreme” dar, de un „evident interes nu numai pentru cercetătorii trecutului literar, ci și pentru cititorii de azi”.

Abordând mai întâi, într-un *preambul* teoretic, problema nașterii romanului modern, în general, ca „produs al ascensiunii burgheziei”, ca o „formă de protest deschis împotriva romanelor cavalerești, specifice orânduirii feudale”, cercetătorul e de părere că specia modernă nu este o continuare a structurilor românești precedente, „o prelungire a romanelor medievale” ci o formă literară cu totul nouă, „cu distincte trăsături noi” și, luând în sprijin opinia unui prestigios critic și istoric literar francez, A. Thibaudet, care vedea în creația unor Rabelais și Cervantes, „parodii ale vechiului roman și izbucniri de răs în fața lui”, consideră că adevăratul roman modern „începe

⁸ v. N. Iorga, **Bucureștii de acum un veac după romanul unui avocat (Ioan Bujoreanu, 1862)**. În *Analele Academiei Române*, seria III, secțiunea istorică, tom. XVI, 1934 – 1935, p. 159. Apud Teodor Vârgolici, op. cit.

printr-un NU!”⁹ în fața acestora. Așa se face că în literatura română el apare oarecum târziu, tocmai în perioada în care „burghezia autohtonă începe să se impună tot mai mult în viața social-economică, politică și culturală” leagându-se strâns de mișcarea ideilor ce au premers revoluția de la 1848, și se datorează în principal scriitorilor participanți la aceasta. Începuturile romanului se fixează în *experimentările* din jurul anului 1850 și durează, aproximativ, până la începutul deceniului al șaptelea când, la 1862, apare **Ciocoi vechi și noi** al lui Nicolae Filimon, considerat ca primă operă majoră, împlinită. Înaintea acestor încercări, nuvela a fost la noi cea care a dat măsura de vârf a epicii, prin scrierile unor G. Asachi, Vasile Alecsandri și mai ales Costache Negruzii care, zice Teodor Vârgolici, „erau totuși departe de a constitui un pedestal solid pe care să se ridice construcția amplă a romanului”. Acum, scriitorii noștri „simțeau nevoia să ducă mai departe idealurile progresiste, să prezinte societatea românească de atunci în tablouri de mai largi dimensiuni, pentru a-i dezvălui racilele și aspectele întunecate, mai în adâncime”. Pornind, așa dar, de la ideea de frescă, romanul își propunea să îndeplinească, în primul rând, „o funcție moralizatoare”, să fie un „mijloc de a contribui la îndreptarea moravurilor”. Dar gustul pentru roman a

⁹ v. A. Thibaudet, **Reflexion sur le roman**. Gallimard, Paris, 1938, p. 247. Apud Teodor Vârgolici, op. cit.